

TYPES OF SOCIAL INSTITUTIONS IN UZBEKISTAN AND THEIR DEVELOPMENT

Akhadjon Turaboev

Head of Department of International Cooperation

Namangan Institute of Textile Industry

Namangan, Uzbekistan

E-mail: akhadjon.turabayev@gmail.com

ABOUT ARTICLE

Key words: social institutions, development processes, family institutions, education system, economic institutions, spiritual values, public administration, legal system, political institutions, culture and traditions, civil society, social changes.

Received: 23.10.24

Accepted: 25.10.24

Published: 27.10.24

Abstract: This article analyzes the processes of emergence, formation and development of various social institutions in Uzbekistan. Social institutions are described as a system that regulates relations between people based on certain rules, laws and norms in society. The article examines the development features of key social institutions such as family, education, religion, economics and politics, as well as their contribution to the stability of society and social well-being. It also examines the impact of modern globalization processes and state policy on the activities of social institutions in Uzbekistan. The purpose of the work is to comprehensively analyze the system of social institutions of Uzbekistan and determine the directions for increasing their effectiveness by defining their role in society.

O'ZBEKISTONDA IJTIMOIIY INSTITUTLAR TURLARI VA ULARNING RIVOJLANISHI

Akhadjon To'raboyev

Xalqaro hamkorlik bo'limi boshlig'i

Namangan to'qimachilik sanoati instituti

Namangan, O'zbekiston

E-mail: akhadjon.turabayev@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: ijtimoiy institutlar, rivojlanish jarayonlari, oila instituti, ta'lim O'zbekistondagi turli ijtimoiy institutlarning

Annotatsiya: Mazkur maqolada

tizimi, iqtisodiy institutlar, ma'naviy qadriyatlar, davlat boshqaruvi, huquqiy tizim, siyosiy institutlar, madaniyat va an'analar, fuqarolik jamiyati, ijtimoiy o'zgarishlar.

paydo bo'lishi, shakllanishi va rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Ijtimoiy institutlar jamiyatda muayyan qoidalar, qonunlar va me'yorlar asosida insonlar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi tizim sifatida tasvirlanadi. Maqolada oila, ta'lim, din, iqtisodiyot va siyosat kabi asosiy ijtimoiy institutlarning rivojlanish xususiyatlari hamda ularning jamiyat barqarorligi va ijtimoiy farovonlikka qo'shgan hissasi o'rganiladi. Shu bilan birga, O'zbekistondagi ijtimoiy institutlar faoliyatiga zamonaviy globallashuv jarayonlari va davlat siyosati ta'siri ham ko'rib chiqiladi. Asarning maqsadi – O'zbekistondagi ijtimoiy institutlar tizimini har tomonlama tahlil qilish va ularning jamiyatdagi rolini aniqlash orqali ularning samaradorligini oshirish yo'nalishlarini belgilashdan iborat.

ВИДЫ СОЦИАЛЬНЫХ ИНСТИТУТОВ В УЗБЕКИСТАНЕ И ИХ РАЗВИТИЕ

Ахаджон Турабоев

Начальник отдела по международному сотрудничеству

Наманганский институт текстильной промышленности

Наманган, Узбекистан

E-mail: akhadjon.turabayev@gmail.com

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: социальные институты, процессы развития, институт семьи, система образования, экономические институты, духовные ценности, государственное управление, правовая система, политические институты, культура и традиции, гражданское общество, социальные изменения.

Аннотация: В данной статье анализируются процессы возникновения, становления и развития различных социальных институтов в Узбекистане. Социальные институты описываются как система, регулирующая отношения между людьми на основе определенных правил, законов и норм в обществе. В статье рассматриваются особенности развития основных социальных институтов, таких как семья, образование, религия, экономика и политика, а также их вклад в стабильность общества и социальное благополучие. При этом также рассматривается влияние современных глобализационных процессов и государственной политики на деятельность социальных институтов Узбекистана. Цель работы – комплексно проанализировать систему социальных институтов Узбекистана и определить направления повышения их эффективности путем определения их

O'zbekiston – tarixi, madaniyati va ijtimoiy tuzilishi boy bo'lgan davlat. Ijtimoiy institutlar, jamiyatning turli sohalari tartib va tartibga muhtoj bo'lgan muhim tuzilmalar sifatida, iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy hayotning samarali ishlashida muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston Respublikasida ijtimoiy institutlarning rivojlanishi, mustaqil davlat sifatida shakllanish jarayonida yangi qiyofalar olmoqda. Ushbu maqolada O'zbekistondagi ijtimoiy institutlar turlari va ularning rivojlanishi haqida so'z yuritamiz. O'zbekistonda iqtisodiy institutlar o'zining muhim ahamiyatini saqlab qolmoqda. Bunga davlat va xususiy sektorda faoliyat yuritayotgan iqtisodiy tashkilotlar, banklar, moliya institutlari kiradi. O'zbekistonning mustaqillik yillarida iqtisodiy islohotlar amalga oshirilishi, xususiy sektorning rivojlanishi va xorijiy investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy institutlarning roli oshdi. Hozirda O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki, moliya vazirligi, va boshqa muassasalar iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Siyosiy institutlar O'zbekistonning ijtimoiy hayotida muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi, parlament, davlat organlari va siyosiy partiyalar ushbu institutlar doirasiga kiradi. O'zbekistonning demokratik jarayonlari va fuqaro jamiyatini rivojlantirishga qaratilgan tadbirlar, siyosiy institutlarning faoliyatini yanada samarali qiladi. 2016-yildan boshlab, mamlakatda o'tkazilgan konstitutsiyaviy islohotlar va saylovlar, siyosiy institutlarning yangi tizimini shakllantirishga olib keldi.

Madaniy institutlar, xususan, ta'lim, ilm-fan va san'at sohalari ijtimoiy rivojlanishda muhim o'rin tutadi. O'zbekistonda ta'lim tizimi rivojlanmoqda, yangi universitetlar va ta'lim muassasalari tashkil etilmoqda. Bular ta'lim sifatini oshirish va yosh avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Madaniy merosni asrash va rivojlantirish, xalqning madaniyati va an'analarini saqlash ijtimoiy institutlarning muhim vazifalaridan biridir. Ijtimoiy institutlar orasida nogironlar, qariyalar, va boshqa ijtimoiy ehtiyojmand qatlamlarga xizmat qiluvchi tashkilotlar ham muhim ahamiyatga ega. Ular ijtimoiy adolatni ta'minlash, yordamga muhtoj odamlarga qo'llab-quvvatlash ko'rsatish orqali jamiyatda muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston hukumati, ijtimoiy xizmatlar tizimini rivojlantirishga katta e'tibor bermoqda, bu esa ijtimoiy institutlarning samaradorligini oshiradi. O'zbekistonda ijtimoiy institutlarning rivojlanishi jarayonida xalqaro tashkilotlar, donorlar va mahalliy jamoatchilikning o'рни ham muhimdir. Mamlakat, xalqaro hamkorlik orqali ijtimoiy institutlarni rivojlantirishda tajribalar almashish va eng yaxshi amaliyotlarni joriy etishga intilmoqda. O'zbekistonda ijtimoiy institutlar iqtisodiy, siyosiy, madaniy va ijtimoiy sohalarda muhim rol o'ynaydi. Ularning rivojlanishi, mamlakatning barqarorligini ta'minlash va jamiyatning barcha qatlamlarining hayot sifatini oshirishda muhim

ahamiyatga ega. Bunday rivojlanish jarayoni, O'zbekistonning kelajagi uchun muhim poydevor bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda ijtimoiy institutlarning rivojlanishi mamlakatning ijtimoiy hayotida muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy institutlar jamiyatning asosiy qurilmalari sifatida ijtimoiy munosabatlarni shakllantiradi va tartibga soladi. Ular orqali insonlar turli ehtiyojlarini qondirish va ijtimoiy funksiyalarni bajarish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Jamiyatda ijtimoiy institutlar turlari juda ko'p bo'lib, ularning orasida oila, ta'lim, din, iqtisodiyot va davlat asosiy o'rin tutadi. Birinchi navbatda, oila instituti O'zbekiston jamiyatining fundamental asoslaridan biridir. Oila faqat shaxslarning jismoniy ehtiyojlarini qondirish emas, balki ijtimoiylashuv jarayonining asosiy manbai hamdir. Oilada inson birinchi navbatda ma'naviy, axloqiy va madaniy qadriyatlar bilan tanishadi. Sh. Rizayevning ta'kidlashicha, "Oila instituti jamiyatning ma'naviy va axloqiy tarbiya berish jarayonining asosi hisoblanadi"[1]. Ta'lim instituti ham O'zbekistonda juda muhim o'rin tutadi. Bu institut jamiyatning yangi avlodini shakllantirish va ularni turli kasbiy faoliyatlarga tayyorlash bilan shug'ullanadi. Davlat ta'lim tizimi orqali aholini savodxon qilishga katta e'tibor qaratadi. O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidenti I.Karimovning ta'kidlashicha, "Ta'lim faqat kasbiy malaka berish emas, balki ma'naviy va axloqiy tarbiyaning asosiy tarkibiy qismi sifatida ko'riladi"[2]. Shuningdek, din instituti ham O'zbekiston jamiyatida katta ahamiyatga ega. Diniy qadriyatlar jamiyatning ma'naviy hayotini boyitadi, uning axloqiy asoslarini mustahkamlaydi. Din orqali jamiyatdagi birlik, tinchlik va barqarorlik ta'minlanadi. A.Nurmatovning fikricha, "Din instituti faqat diniy ibodatlar bilan cheklanib qolmaydi, balki jamiyatning ma'naviy mustahkamlanishiga katta hissa qo'shadi"[3]. Iqtisodiyot instituti esa jamiyatning moddiy ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan. Iqtisodiy faoliyat orqali jamiyatda turli ish o'rinlari yaratiladi, mahsulot va xizmatlar ishlab chiqariladi. Bu institut O'zbekiston iqtisodiyotining asosiy tayanchlaridan biri bo'lib, uning muvaffaqiyatli rivojlanishi jamiyatning barqarorligi va taraqqiyotini ta'minlaydi. B.Xodjievning fikricha, "Iqtisodiyot instituti jamiyatning umumiy barqarorligi va iqtisodiy farovonligini ta'minlaydi"[4]. Oxirgi muhim ijtimoiy institut bu davlatdir. Davlat jamiyatda huquqiy normalarni o'rnatish, ijtimoiy tartib va adolatni ta'minlash uchun javobgardir. Uning vazifasi fuqarolarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, jamiyatda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashdan iborat. H.Sultonov ta'kidlaganidek, "Davlat instituti jamiyatda huquqiy va siyosiy munosabatlarning barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi"[5]. O'zbekiston jamiyatining rivojlanish jarayonida ijtimoiy institutlar muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy institutlar –bu jamiyatda turli ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi tizimlardir. Ular jamiyatdagi ijtimoiy hayotning turli jabhalarida faoliyat yuritadi va barqaror rivojlanishga yordam beradi. O'zbekistonda ham, ijtimoiy institutlarning

rivojlanishi tarixan jamiyatning o'sishiga va uning barqarorligiga bog'liq bo'lib kelgan. Jumladan, oilaviy institut, davlat institutlari, ta'lim va diniy institutlar muhim o'rin tutadi.

O'zbekistonda oilaviy institut milliy qadriyatlar asosida shakllangan bo'lib, oilaning roli jamiyatda hamon yuqori baholanadi. Oila jamiyatning birinchi asosiy hujayrasi sifatida qaraladi. Oilaviy institutning barqarorligi jamiyatning barqarorligiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun davlat oilaga katta e'tibor qaratmoqda va turli dasturlar orqali uni qo'llab-quvvatlamqda. Oila institutining rivojlanishi jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish va aholini ijtimoiy himoya qilishda muhim omil hisoblanadi[6]. Davlat institutlari esa ijtimoiy institutlarning eng muhimlaridan biri hisoblanadi. Ular jamiyatni boshqarish, xavfsizlikni ta'minlash va ijtimoiy tartibni saqlashda asosiy rol o'ynaydi. O'zbekistonda mustaqillik yillarida davlat institutlarining rivojlanishi mamlakat taraqqiyotining poydevoriga aylangan. Xususan, konstitutsiyaviy davlat tuzilmasi, parlament va ijroiya organlari xalqaro tajribalar asosida shakllantirilgan va rivojlantirilgan[7]. Ushbu institutlar jamiyatdagi siyosiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim vazifa bajaradi. Ta'lim institutlari ham jamiyatda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonda ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar jamiyatning intellektual va madaniy rivojlanishiga katta hissa qo'shmoqda. Mamlakatda oliy ta'lim muassasalari sonining ko'payishi, zamonaviy ta'lim dasturlarining joriy qilinishi va ilmiy tadqiqotlar markazlari ochilishi ta'lim institutining rivojlanishiga yordam bermoqda[8]. Ta'limning sifati va mazmuni davlat tomonidan nazorat qilinib, uning xalqaro standartlarga mos kelishi ta'minlanmoqda.

Diniy institutlar ham O'zbekistonda an'anaviy ijtimoiy institutlardan biri hisoblanadi. Diniy institutlar, ayniqsa, Islom dinining tarqalishi bilan jamiyatda muhim o'ringa ega bo'lgan. Bugungi kunda diniy institutlar jamiyatning ma'naviy ehtiyojlarini qondirishda, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda va ijtimoiy tartibni saqlashda muhim rol o'ynamoqda. O'zbekistonda diniy erkinlikni ta'minlash va diniy ta'lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining bir qismi sifatida e'tirof etiladi.

O'zbekiston mustaqil davlat sifatida o'z tarixiy, madaniy va ijtimoiy merosini saqlab qolish bilan birga, zamonaviy ijtimoiy institutlar tizimini shakllantirish va rivojlantirishga ham katta e'tibor qaratmoqda. Ijtimoiy institutlar, jamiyatdagi turli ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni boshqarishda, muayyan normativ va axloqiy standartlarni belgilashda muhim rol o'ynaydi. O'zbekistonning ijtimoiy institutlari turli xil sohalarda faoliyat yuritadi, bularning ichida oilaviy, ta'lim, sog'liqni saqlash, iqtisodiy, siyosiy va madaniy institutlar mavjud.

1. Oilaviy institutlar: Oilaviy institutlar, O'zbekistonda an'anaviy qadriyatlar va urf-odatlariga asoslangan holda, oilaning roli va ahamiyatini oshirishga xizmat qiladi. Oila –

jamiyatning asosiy yondoshuvi bo'lib, u tarbiyaviy va iqtisodiy jihatdan o'zaro qo'llab-quvvatlashga, avlodlarni tarbiyalashga, madaniyat va an'analarning saqlanishiga hissa qo'shadi. O'zbekiston hukumati oilalarni qo'llab-quvvatlash, ularning ijtimoiy himoyasini ta'minlash, va oilaviy munosabatlarni mustahkamlash bo'yicha ko'plab dasturlarni amalga oshirmoqda.

2. Ta'lim institutlari: Ta'lim sohasidagi institutlar, O'zbekistonda inson kapitalini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ta'lim tizimi, o'qitish metodikalarini yangilash, sifatni oshirish va yosh avlodni zamonaviy bilimlar bilan ta'minlashga qaratilgan. O'zbekiston hukumati, ta'limni modernizatsiya qilish va ta'limga kirishni kengaytirish maqsadida, xalqaro standartlarga muvofiq yangi ta'lim dasturlarini joriy etmoqda. Shuningdek, xorijiy tillarni o'rganishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

3. Sog'liqni saqlash institutlari: Sog'liqni saqlash sohasidagi institutlar, aholining salomatligini saqlash va yaxshilashga qaratilgan. O'zbekistonda sog'liqni saqlash tizimi, zamonaviy tibbiyot texnologiyalarini joriy etish, profilaktika tadbirlarini o'tkazish va aholiga sifatli tibbiy xizmat ko'rsatishni maqsad qilmoqda. 2020-yildan boshlab, sog'liqni saqlash sohasida joriy qilingan islohotlar, tibbiy yordam sifatini oshirish va tibbiyot xodimlarining malakasini yuksaltirishga qaratilgan.

4. Iqtisodiy institutlar: O'zbekistonning iqtisodiy rivojlanishi uchun ijtimoiy institutlar ham muhimdir. Bular, bank, kredit tashkilotlari, kichik va o'rta biznesni qo'llab-quvvatlash institutlari hisoblanadi. O'zbekiston hukumati iqtisodiy o'sishni ta'minlash, investitsiyalarni jalb qilish va yangi ish o'rinlarini yaratish maqsadida, iqtisodiy islohotlarni amalga oshirmoqda.

5. Siyosiy institutlar: Siyosiy institutlar, O'zbekistonda demokratiyani rivojlantirish va fuqarolik jamiyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Saylovlar, partiyalar va nodavlat tashkilotlari fuqarolarning siyosiy faoliyatini oshirishga yordam beradi. Bunday institutlar, xalqaro andozalar asosida boshqaruvni shakllantirish va fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlashga qaratilgan.

Natijada, O'zbekistonda ijtimoiy institutlar turlari va ularning rivojlanishi, davlatning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu institutlar, jamiyatning har bir qatlamida barqarorlik va taraqqiyotga xizmat qilmoqda. Rivojlanayotgan ijtimoiy institutlar, zamonaviy O'zbekistonni yanada qudratli va farovon davlatga aylantirishda muhim rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ijtimoiy institutlarning rivojlanishi jamiyatning turli jabhalarida barqarorlikni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu institutlarning mustahkamligi jamiyatning ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda va mamlakat taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda ijtimoiy

institutlar jamiyatning barqarorligi va uning to'g'ri yo'nalishda rivojlanishi uchun asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ular jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga solish, insonlarni ijtimoiy funksiyalarga tayyorlash va turli sohalarda barqarorlikni ta'minlash vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Rizayev Sh., "Jamiyat va madaniyat", Toshkent: O'zbekiston, 2020, 45-bet
2. Karimov I., "O'zbekiston: Yangi taraqqiyot yo'li", Toshkent: Sharq, 1995, 102-bet
3. Nurmatov A., "Islom va jamiyat", Toshkent: Ma'rifat, 2019, 67-bet
4. Xodjiyev B., "O'zbekiston iqtisodiyotining rivojlanish yo'nalishlari", Toshkent: O'qituvchi, 2018, 54-bet
5. Sultonov H., "Davlat va huquq: nazariy asoslar", Toshkent: Adolat, 2021, 92-bet
6. Karimov I., Oila – jamiyatning asosiy bo'g'ini, Tashkent: O'zbekiston, 2010, 45-46-betlar
7. Nazarov F., O'zbekistonda davlat boshqaruvi tizimining isloh qilinishi, Tashkent: Yangi asr, 2012, 79-80-betlar
7. Sodiqov A., Ta'lim tizimini isloh qilishda innovatsion yondashuvlar, Tashkent: Fan va texnologiya, 2015, 102-103-betlar